

СИСТЕМА І ВИДИ ПОКАРАНЬ – сукупність взаємопов’язаних і взаємодіючих між собою заходів держ. примусу, які обмежують права і свободи особи, визнаної винною у вчиненні злочину, мають спільні цілі, призначаються тільки за вироком суду й упорядковані в законі про крим. відповідальність (ст. 51 КК) залежно від ступеня їх суворості у вигляді обов’язкового для суду і вичерпного переліку окремих видів покарань, розташованих у цьому переліку в послідовності від менш до більш суворого.

Будь-який вид покарання є заходом примусу, що застосовується від імені д-ви за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК) та має мету кари, виправлення засудженого, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так й іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК). Саме сукупність таких заходів і складає їх систему, яка наведена у ст. 51 КК у вигляді відповідного законод. переліку покарань. Це створює основу для побудови санкцій статей Особл. част. КК, в яких передбачені окремі види покарань і визначені межі їх призначення, і надає суду можливість при призначенні покарання забезпечити необхідну його *індивідуалізацію* відповідно до ступеня тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного та *обставин, що пом’якшують і обтяжують покарання*. Отже, **С. і в. п.** є тією юридичною базою, на якій ґрунтується діяльність судів щодо призначення покарань.

Уся сукупність передбачених у ст. 51 КК окремих видів покарань, будучи системним утворенням, тобто упорядкованою, взаємопов’язаною і взаємодіючою множинністю окремих її елементів, характеризується низкою обов’язкових ознак. По-перше, **С. і в. п.** встановлюються виключно законом про крим. відповідальність і тому жодний примусовий захід, не передбачений у ст. 51 КК, не може бути визнаний покаранням. По-друге, перелік покарань у ст. 51 КК, до якого входять 12 їх видів, є обов’язковим для суду і в кожному випадку призначення покарання він повинен обрати лише той його

вид, що передбачений у цьому переліку. Отже, вказаний перелік є «закритим» і суд не може на свій розсуд відступити від нього, довільно розширити і вийти за його межі. По-третє, **С. і в. п.** є вичерпними і з позиції закону нині є цілком закінченими, завершеними. Тому законодавець при внесенні до Особл. част. КК нових статей може передбачати в їх санкціях тільки ті види покарань, що вказані в ст. 51 КК. По-четверте, передбачені в ст. 51 КК покарання – це не просто загальний їх набір, неупорядкована множинність окремих їх видів, а закріплена в законі система, окремі елементи якої – види покарань – знаходяться між собою у певному взаємозв'язку і взаємодії. Саме тому **С. і в. п.** відображені в ст. 51 КК у вигляді такого упорядкованого їх переліку, в якому всі види покарань розташовані у чітко визначеному порядку – за єдиним критерієм, в основу якого покладено ступінь їх суворості. Завдяки такому упорядкуванню кожний окремий вид покарання має своє, конкретно встановлене місце в їх системі, в якій вони розташовані у послідовності від менш до більш суворого. При цьому законод. перелік покарань сформовано в ст. 51 КК незалежно від того: а) чи призначаються окремі види покарань тільки як *основні* (напр., виправні роботи) або лише як *додаткові* (напр., конфіскація майна); б) чи можуть вони призначатися будь-якому суб'єкту злочину (напр., штраф) або лише певному (більш вузькому) колу осіб (напр., тримання в дисциплінарному батальйоні); в) чи належать покарання до строкових їх видів (напр., обмеження волі) або є безстроковими (напр., довічне позбавлення волі). Оцінюючи характер та обсяг тих правообмежень, які складають зміст кожного виду покарання, спираючись на загальновизнану ієрархію цінностей, закон встановлює певну субординацію видів покарань за ступенем суворості, на підставі якої всі вони розташовані в переліку ст. 51 КК за принципом «сходів», у яких кожному окремому виду покарання відведений певний щабель, що відповідає ступеню його суворості. На верхньому щаблі цих сходів знаходиться найменш суворий (найбільш м'який) вид пока-

рання – штраф, а на нижньому – найбільш суворий – довічне позбавлення волі.

Підтвердженням саме такого порядку побудування законод. переліку покарань у ст. 51 КК слугують положення частин 1 і 6 ст. 72 КК, в яких не тільки прямо зафіксований розподіл усіх видів покарань на менш і більш суворі, а й безпосередньо на законод. рівні з урахуванням певних кількісних показників визначено їх співвідношення за ступенем суворості (ч. 1 ст. 72 КК) і підкреслено універсальний характер такого розподілу (ч. 6 ст. 72 КК). Саме тому запроваджена у ст. 51 КК класифікація видів покарань на менш і більш суворі використовується і при конструюванні цілої низки норм Заг. част. КК (напр., частини 2 і 3 ст. 68, статті 69, 69¹, 70, 71, 72, ч. 3 ст. 74, ст. 82, ч. 4 ст. 83, ч. 4 ст. 84 КК), і при побудові *альтернативних санкцій* статей Особл. част. КК, в яких передбачено декілька видів покарань і які також перелічені в послідовності від менш до більш суворого (напр., статті 116, 193, 295 КК). Саме на такій конструкції альтернативних санкцій заснована і вимога *загальних засад призначення покарання* (ч. 2 ст. 65 КК), згідно з якою у кожному конкретному випадку призначення покарання суд зобов'язаний обговорити питання про доцільність обрання винному найменш суворого його виду з числа тих кількох, які передбачені в санкції, а у разі призначення найбільш суворого, – повинен мотивувати своє рішення у вирокі.

У цілому законод. перелік покарань, які можуть бути призначені вироком суду особі, визнаній винною у вчиненні злочину, складається з 12 видів, а саме: 1) штраф; 2) позбавл. військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 3) позбавл. права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4) громадські роботи; 5) виправні роботи; 6) служб. обмеження для військовослужбовців; 7) конфіскація майна; 8) арешт; 9) обмеження волі; 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 11) позбавл. волі на певний строк; 12) довічне позбавл. волі. Підстави, порядок, межі та особливості призначення кожного з цих ви-

дів покарань урегульовані в статтях 52–64 КК. Окрім загальної системи покарань, чинний КК встановлює і спеціальну – підсистему покарань, які призначаються неповнолітнім і законод. перелік яких наведено в ст. 98 КК.

Лит.: Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови. – Запоріжжя, 2013; Литвинов О. М., Назимко Є. С. Інститут покарання в крим. праві України : навч. посібник. – Донецьк, 2013.

В. І. Тютюгін